DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojp-06-06-31 Pages: 286-292

Oriental Journal of Philology

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:
http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about

MORPHOSTRUCTURAL TYPOLOGY OF INTERFIX UNITS IN ENGLISH AND UZBEK PEDAGOGICAL TERMINOLOGY

Sukhrob Sobirovich Berdiyev
Lecturer, Faculty of Philology
Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy
Email: berdievsukhrob93@gmail.com
Denov, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: interfix, linking vowel, morphostructure, pedagogical terminology, neoclassical compound, combining form, typology, agglutination, hybrid term.

Received: 10.10.26
Accepted: 11.10.26
Published: 12.10.26

Abstract: The article examines the morphostructural features of interfix units in the pedagogical terminology of English and Uzbek from a comparative-typological perspective. The study focuses on compound terms in which two stems are joined by the linking vowel -o-, such as psycholinguistics, linguoidactics and sociocultural, and on their Uzbek counterparts. Morphological segmentation, comparative-typological and descriptive methods were used. The analysis shows that in English the first component of such terms is a bound Greco-Latin combining form, whereas Uzbek has borrowed these terms as ready-made units, mainly through Russian, and adapts them to its agglutinative structure. The study also describes hybrid terms in which an international stem with -o- combines with an Uzbek stem. The results can be used in compiling bilingual pedagogical dictionaries and in teaching terminology.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI PEDAGOGIK TERMINOLOGIYASIDA INTERFIKS BIRLIKLARNING MORFOSTRUKTURAL TIPOLOGIYASI

So‘xrob Sobirovich Berdiyev
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti filologiya fakulteti o‘qituvchisi
Email: berdievsukhrob93@gmail.com
Denov, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: interfiks, bog‘lovchi unli, morfostruktura, pedagogik terminologiya,

Annotatsiya: Maqolada ingliz va o‘zbek tillari pedagogik terminologiyasidagi interfiks

neoklassik qo‘shma so‘z, qo‘shiluvchi shakl, tipologiya, agglyutinatsiya, duragay termin.

birliklarning morfostruktural xususiyatlari qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot obyekti sifatida psycholinguistics, linguodidactics, sociocultural kabi ikki asosi -o- unsuri orqali bog‘langan murakkab terminlar va ularning o‘zbekcha muqobillari olingan. Tahlilda morfologik segmentatsiya, qiyosiy-tipologik va tavsifiy metodlardan foydalanilgan. Natijalar ingliz tilida bunday terminlarning birinchi qismi yunon-lotin kelib chiqishli bog‘liq qo‘shiluvchi shakl ekanini, o‘zbek tilida esa bu terminlar asosan rus tili orqali tayyor holda o‘zlashib, agglyutinativ qonuniyatlarga moslashishini ko‘rsatdi. Shuningdek, xalqaro asos va o‘zbekcha asosdan tuzilgan duragay terminlar tavsiflangan. Natijalardan ikki tilli pedagogik lug‘atlar tuzishda va terminologiyani o‘qitishda foydalanish mumkin.

МОРФОСТРУКТУРНАЯ ТИПОЛОГИЯ ИНТЕРФИКСАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Сухроб Собирович Бердиев
Преподаватель филологического факультета Денауского института предпринимательства и педагогики
Email: berdievsukhrob93@gmail.com
Денау, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: интерфикс, соединительная гласная, морфоструктура, педагогическая терминология, неоклассическое сложное слово, соединительная форма, типология, агглютинация, гибридный термин.

Аннотация: В статье в сопоставительно-типологическом аспекте рассматриваются морфоструктурные особенности интерфиксальных единиц в педагогической терминологии английского и узбекского языков. Объектом исследования являются сложные термины, основы которых соединены гласной -о-, такие как psycholinguistics, linguodidactics, sociocultural, и их узбекские соответствия. Использованы методы морфологической сегментации, сопоставительно-типологический и описательный методы. Анализ показал, что в английском языке первый компонент таких терминов представляет собой связанный греко-латинский соединительный элемент, тогда как в узбекском языке эти термины заимствованы в готовом виде, преимущественно через русский язык, и подчиняются агглютинативным

закономерностям. Описаны также гибридные термины, в которых международная основа с -o- соединяется с узбекской основой. Результаты могут быть использованы при составлении двуязычных педагогических словарей и в преподавании терминологии.

Kirish. Ta’lim tizimini isloh qilish va xalqaro ta’lim makoniga integratsiyalashuv pedagogika fanining terminlar tizimini aniq va izchil tartibga solishni talab etmoqda. Xorijiy ilmiy-metodik adabiyotlarning tarjima qilinishi, xalqaro loyiha va dasturlar natijasida o‘zbek pedagogik nutqiga ko‘plab yangi terminlar kirib kelmoqda. Ularning katta qismi ikki va undan ortiq asosdan tuzilgan murakkab terminlardir.

Bunday terminlar tarkibida asoslarni o‘zaro bog‘lovchi, ammo mustaqil ma’no anglatmaydigan unsur uchraydi. Masalan, inglizcha psycholinguistics, linguodidactics, sociocultural terminlarida birinchi va ikkinchi qism -o- unlisi orqali birikadi. O‘zbek tilida ham psixolingvistika, lingvodidaktika, sotsiomadaniy kabi terminlar shu unsur bilan qo‘llanadi. Tilshunoslikda bunday unsur interfiks yoki bog‘lovchi unsur deb ataladi [9; 6].

So‘z yasalishini o‘rganish til o‘qitishda ham muhim ahamiyatga ega. Talabalarning yozma ishlari tahlili ular murakkab so‘z yasash usullarini qo‘llashda qiyinchilikka uchrashini ko‘rsatgan [8, B. 301]. Shu bois pedagogik terminlarning tuzilishini tavsiflash terminologiya bilan bir qatorda sohaviy til o‘qitish metodikasi uchun ham foydalidir.

Ingliz va o‘zbek tillarida affiksal so‘z yasalishi ko‘p o‘rganilgan bo‘lsa-da, pedagogik terminlar tarkibidagi interfiks birliklar qiyosiy-tipologik jihatdan maxsus tadqiq etilmagan. Ingliz tilining analitik va o‘zbek tilining agglyutinativ tabiati bu birliklarning termin tarkibida shakllanishi va moslashishida o‘ziga xos farqlarni yuzaga keltiradi. Maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek tillari pedagogik terminologiyasidagi interfiks birliklarning morfostruktural xususiyatlarini qiyoslash, ularning termin yasashdagi o‘rnini aniqlash hamda ikki til o‘rtasidagi tipologik o‘xshashlik va farqlarni ko‘rsatishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Interfiks tushunchasi rus tilshunosligida E.A.Zemskaya ishlarida batafsil talqin qilingan. Olima interfiksni ikki ildiz yoki ildiz bilan suffiks orasida keladigan, o‘zi ma’no anglatmaydigan bog‘lovchi morf sifatida tavsiflaydi [9]. Ingliz tilshunosligida bu hodisa ko‘proq “linking element” atamasi bilan yuritiladi. R.Lieber qo‘shma so‘z qismlarini bog‘lashdan boshqa vazifasi bo‘lmagan bunday unsurni bog‘lovchi unsur yoki interfiks deb ataydi va ikkinchi atama kamroq qo‘llanishini qayd etadi [5, B. 46]. G.Booij ham -o- unsurini ma’nosiz bog‘lovchi unsur sifatida baholaydi [3, B. 6]. B.Montgomery esa nemis va ingliz tillaridagi bog‘lovchi

unsurlarni fleksiya qo‘shimchasi deb hisoblash mumkinmi degan savol hali ham munozarali ekanini ko‘rsatgan [6].

Ingliz tilida -o- unsuri asosan neoklassik qo‘shma so‘zlarda uchraydi. L.Bauer bunday so‘zlarni hosil qiluvchi qo‘shiluvchi shakllarni, ya’ni combining forms deb ataluvchi birliklarni alohida sinf sifatida asoslagan [1]. L.Bauer, R.Lieber va I.Plag ingliz tili morfologiyasining yaxlit tavsifida neoklassik qo‘shma so‘zlarni alohida ko‘rib chiqqan [2]. R.Lieberning ta’kidlashicha, psychopath, pathology kabi so‘zlarning asoslari mustaqil so‘z sifatida qo‘llanmaydi va odatda yunon hamda lotin tillaridan kelib chiqadi [5, B. 46].

A.Díaz-Negrillo Britaniya milliy korpusi materialida neoklassik qo‘shma so‘zlarni o‘rganib, ulardagi bog‘lovchi unlilar mumtoz tillardagi tematik unlilarga borib taqalishini, ko‘pincha -o-, ba’zan -i- shaklida kelishini aniqlagan. Tadqiqotchi bog‘lovchi unli qaysi qismga tegishli ekanini belgilash munozarali ekanini va bu birinchi asosning bog‘liq yoki erkinligiga bog‘liqligini ham ko‘rsatadi. Uning fikricha, bunday so‘zlar ko‘proq ixtisoslashgan registrlarda qo‘llanadi [4].

Pedagogik terminologiyaning fanlararo xususiyati ham bu masalaga bevosita aloqador. E.Mupemba amaliy tilshunoslikning fanlararo tabiati uning chegaralarini belgilashda chalkashlik keltirib chiqarishini qayd etadi [7, B. 37]. Fanlar kesishuvida paydo bo‘lgan tushunchalar esa odatda -o- unsurli murakkab terminlar bilan nomlanadi. Biroq ingliz va o‘zbek pedagogik terminologiyasida bu birliklarning morfostruktural tipologiyasi maxsus o‘rganilmagan.

Materiallar va metodlar. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o‘zbek tillaridagi pedagogik va lingvodidaktik adabiyotlarda keng qo‘llanadigan murakkab terminlar tanlab olindi. Terminlarni tanlashda uchta mezonga amal qilindi. Termin pedagogika yoki unga yaqin psixologiya, lingvodidaktika, sotsiologiya kabi sohalarga tegishli bo‘lishi, tarkibida ikki asos bo‘lishi va asoslar orasida bog‘lovchi unsur ishtirok etishi lozim edi. Ushbu mezonlarga javob beradigan terminlar orasidan modelni yaqqol ko‘rsatuvchi namunaviy birliklar 1-jadvalda keltirildi.

Tahlilda morfologik segmentatsiya, qiyosiy-tipologik va tavsifiy metodlardan foydalanildi. Morfologik segmentatsiya yordamida har bir terminning asoslari va ular orasidagi bog‘lovchi unsur ajratildi. Qiyosiy-tipologik tahlilda inglizcha terminlarning tuzilishi o‘zbekcha muqobillari bilan solishtirildi. Tavsifiy metod orqali aniqlangan modellar izohlandi.

Natijalar va muhokama. Tahlil qilingan terminlarda bog‘lovchi unsur sifatida asosan -o- qatnashadi. Bu holat pedagogika fanining psixologiya, sotsiologiya, nevrologiya va lingvistika bilan kesishuvida hosil bo‘lgan terminlarning yunon va lotin tillari asoslariga tayanishi bilan izohlanadi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi terminlarning tuzilishi 1-jadvalda qiyoslangan.

1-jadval. Ingliz va o‘zbek tillaridagi interfiksli pedagogik terminlarning tuzilishi

Inglizcha termin	Tuzilishi	O‘zbekcha muqobili	Tuzilishi
psychopedagogy	psych- + -o- + pedagogy	*psixopedagogika*	psix- + -o- + pedagogika
psycholinguistics	psych- + -o- + linguistics	*psixolingvistika*	psix- + -o- + lingvistika
linguodidactics	lingu- + -o- + didactics	*lingvodidaktika*	lingv- + -o- + didaktika
ethnopedagogy	ethn- + -o- + pedagogy	*etnopedagogika*	etn- + -o- + pedagogika
sociocultural	soci- + -o- + cultural	*sotsiomadaniy*	sotsi- + -o- + madaniy
neuropedagogy	neur- + -o- + pedagogy	*neyropedagogika*	neyr- + -o- + pedagogika

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, ikki tilda terminlarning umumiy modeli bir xil: bog‘liq asos, -o- unsuri va ikkinchi asos. Bu modelning ikkala tilda saqlanishi pedagogik terminologiyaning xalqaro xarakteridan dalolat beradi. Ammo bu o‘xshashlik ichida uchta muhim farq bor.

Birinchi farq birinchi asosning maqomi bilan bog‘liq. Ingliz tilida psych-, soci-, ethn-, lingu- kabi qismlar mustaqil so‘z sifatida qo‘llanmaydigan bog‘liq asoslardir [5, B. 46; 1]. Ular psychology yoki society so‘zlarining qisqargan shakli emas, yunon va lotin tillaridan kirgan qo‘shiluvchi shakllardir. Masalan, socio- qismi lotincha socius so‘ziga borib taqaladi. O‘zbek tilida esa bu qismlar termin tarkibida tayyor holda, asosan rus tili vositasida o‘zlashgan. Shuning uchun o‘zbekcha psixo-, sotsio-, lingvo- qismlari ko‘pincha -o- bilan birga yaxlit unsur sifatida idrok etiladi.

Ikkinchi farq ikkinchi asos bilan bog‘liq. Sociocultural termini o‘zbek tilida sotsiomadaniy shaklida beriladi va bunda ikkinchi qism o‘zbekcha madaniy so‘zi bilan almashadi. Natijada xalqaro qism va milliy asosdan iborat duragay termin hosil bo‘ladi. Lingvomadaniy termini ham shu modelda tuzilgan. Shu bilan birga, inglizcha neuroeducation termini o‘zbek pedagogik matnlarida ko‘pincha neyropedagogika (ingl. neuropedagogy) termini bilan beriladi, ya’ni bunda aynan tarjima muqobili emas, yaqin ma’noli boshqa termin tanlanadi. Demak, o‘zbek tilida -o- bilan tugaydigan xalqaro qism milliy asos bilan ham birika oladi; bu modelning mahsuldorlik darajasini aniqlash esa kengroq material asosida alohida tadqiqotni talab etadi.

Uchinchi farq terminlarning grammatik moslashuvida ko‘rinadi. Ingliz tilida bu terminlar so‘z o‘zgartuvchi qo‘shimchalarni kam qabul qiladi, gapdagi munosabat asosan so‘z tartibi va

predloglar orqali ifodalanadi. O‘zbek tilida esa o‘zlashgan terminlar agglyutinativ qonuniyatlarga bo‘ysunadi va o‘zbekcha qo‘shimchalarni erkin qabul qiladi: lingvodidaktikaning, psixolingvistikada, etnopedagogik qarashlar. Shunday qilib, termin ichidagi bog‘lovchi unsur xalqaro modelga, termin oxiridagi qo‘shimchalar esa o‘zbek tilining morfologik tizimiga tegishli bo‘ladi.

Ayrim terminlardagi unli har doim ham interfiks bo‘lavermaydi. Masalan, multimedia terminidagi multi- lotincha qo‘shiluvchi shaklning o‘zi bo‘lib, undagi -i- alohida bog‘lovchi unsur emas. A.Díaz-Negrillo ko‘rsatganidek, bunday holatlarda unlini qaysi qismga tegishli deb hisoblash birinchi asosning tabiatiga bog‘liq [4]. Shu sababli pedagogik terminlarni tahlil qilishda har bir unlining kelib chiqishi va hozirgi vazifasini alohida tekshirish lozim.

Olingan natijalar G.Booij fikriga ham mos keladi. Uning ko‘rsatishicha, grammatik ma’noli unsurlar vaqt o‘tishi bilan ma’nosini yo‘qotib, bog‘lovchi unsurga aylanishi mumkin [3, B. 16]. Pedagogik terminlardagi -o- ham mumtoz tillardagi tematik unliga borib taqaladi [4] va hozirgi ingliz hamda o‘zbek tillarida faqat bog‘lovchi vazifasini saqlab qolgan.

Xulosa. Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi. Birinchidan, ingliz va o‘zbek tillari pedagogik terminologiyasida interfiks birliklar fanlararo tushunchalarni nomlovchi murakkab terminlar tarkibida qatnashadi va ularning asosiy ko‘rinishi -o- unsuridir. Ikkinchidan, ikki tilda terminlarning umumiy modeli bir xil bo‘lsa-da, ingliz tilida birinchi qism bog‘liq qo‘shiluvchi shakl, o‘zbek tilida esa tayyor holda o‘zlashgan unsur sifatida namoyon bo‘ladi. Uchinchidan, o‘zbek tilida -o- bilan tugaydigan xalqaro qism milliy asoslar bilan birikib, sotsiomadaniy, lingvomadaniy kabi duragay terminlar hosil qilishda ishtirok etadi. To‘rtinchidan, o‘zlashgan terminlar o‘zbek tilining agglyutinativ qonuniyatlariga moslashib, o‘zbekcha qo‘shimchalarni erkin qabul qiladi.

Natijalardan inglizcha-o‘zbekcha pedagogik lug‘atlar tuzishda terminlarning tuzilishini ko‘rsatish, sohaviy terminologiyani o‘qitishda talabalarga murakkab terminlarni qismlarga ajratib tahlil qilishni o‘rgatish hamda yangi o‘zlashayotgan pedagogik terminlarni me’yorlashtirishda foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bauer L. English Word-formation. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

2. Bauer L., Lieber R., Plag I. The Oxford Reference Guide to English Morphology. Oxford: Oxford University Press, 2013. 691 p.

3. Booij G. Morphology: the structure of words. Chapter 7 // The Routledge Handbook of Linguistics [qo‘lyozma varianti]. Leiden: Universiteit Leiden, 2014. 20 p.

4. Díaz-Negrillo A. Neoclassical compounds and final combining forms in English // Linguistik Online. 2014. Vol. 68, No. 6. DOI: https://doi.org/10.13092/lo.68.1631

5. Lieber R. Introducing Morphology. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

6. Montgomery B.I. Studies in German and English morphology with special reference to ‘linking elements’: PhD thesis. Edinburgh: University of Edinburgh, 2001.

7. Mupemba Kabwe Kantanda E. Different perspectives on applied linguistics and interdisciplinary confusion // IRASS Journal of Arts, Humanities and Social Sciences. 2026. Vol. 3, No. 5. P. 37–41. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20290176

8. Zuhri M.S., Suwandi S., Fitriati S.W. Morphological process of morphemes through word-formation process in students’ writing // English Education Journal. 2022. Vol. 12, No. 3. P. 301–309.

9. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. М.: Просвещение, 1973.